

Klassiska avarter hos Oscar II koppartryck

Av Olle Lyrinder

Redan under ett tidigt stadium av Oscar II:s förekomst på frimärken, dvs. 1885, ville man ändra tryckmetod på frimärkena från boktryck till koppartryck. Utvecklingsperioden blev dock ganska lång; först 1891 kunde de första valörerna av den nya frimärksserien i koppartryck ges ut.

När Oscar II för drygt 100 år sedan fick se sig avporträtterad på koppartrycksseriens frimärken kan man föreställa sig att han kände sig ganska nöjd. En stor fördel var vunnen. Steget var taget från det suddiga boktrycket till det tydliga och nyanserade koppartrycket. Resultatet var konventionellt men ändå fint i alla avseenden. Serien kom att tjäna sitt ändamål väl i två årtionden och behövde bytas ut egentligen enbart för att landet fått en ny regent.

Men nackdelarna då? Jo, de fanns, men de låg mest i förberedelserna inför det nya, men i det sammanhanget var de så många fler. Teknikomställningen blev lång och svår. Om denna har det skrivits en hel del, så det finns inte anledning att uppehålla sig vid just den nackdelen. Däremot kan man

.....
OLLE LYRINDER är född i Linköping 1923. Han är ingenjör- och officersutbildad och har innehaft olika befattningar i företagen Saab, Stal och Scania. Han är författare till ett kompendium och en artikelserie om avarter på frimärksserien Oscar II koppartryck i *Filatelisten* de senaste åren.
.....

framhålla nackdelarna som uppstod i samband med inkörningen av den nya tekniken. De fel i trycket som därvid uppstod kom nämligen att finnas kvar i åtminstone ett årtionde efter det att de första valörerna givits ut.

Tillverkningen av tryckplåtarna

För varje valör tillverkades en ursprungsplåt, kallad "patrisplåt med spegelvända bilder i nedsänkta spår". Med hjälp av denna tillverkades nya tryckplåtar efterhand som de använda plåtarna slets ut eller allvarligt skada-

Otandade exemplar av lägsta och högsta valör av Oscar II koppartryck.

Imperforated specimens of the lowest and highest values of Oscar II copperplate recess stamps.

des. Man vet ganska lite om hur länge tryckplåtarna kunde vara i bruk innan de behövde bytas. Det finns dock en uppgift om att man år 1895 skall ha beställt nio tryckplåtar för 10-öresvalören. Medelproduktionen av 10-öresfrimärken under de aktuella tjugo åren rörde sig om cirka 50 miljoner frimärken per år. Den sammanlagda upplagan uppgick till drygt 1,1 miljard frimärken, vilket är den största upplagan någonsin för ett svenskt frimärke.

Tre metoder för tillverkning av patrisplå-

Ett frimärke med klichékantlinje i position II.

A stamp showing a printing block edge line at position II.

Ett frimärke med s.k. vaxlinje.

A stamp with a so-called wax line.

ten lär ha varit aktuella. Den första fick överges av tekniska skäl. Den andra lär ha tillämpats under inledningsåret och den vet man en del om. Den skall dock ha modifierats efter hand utan att det märktes i trycket på annat sätt än att man ibland kan spåra avtryck från vaxlinjer i marginalerna istället för klichékantlinjer.

Tryckningen av frimärkena

Oscarsfrimärkena framställdes i nio olika valörer. De fem valörerna med störst upplagor, 5, 10, 20, 30 och 50 öre, utgavs redan under 1891. En komplettering gjordes sent under 1896 med 15 och 25 öre. Det dröjde sedan till 1900 innan ringtypseriens 1-kronasfrimärke blev avlöst av 1 kr Oscar. Den sista valören, 8 öre, gavs ut 1903 efter påtryckningar från fröfirmor som behövde skicka fröer som varuprov.

Tryckningen skedde i två tryckpressar av märket Marinoni, tillverkade i Paris. Dessa pressar tryckte endast ett 100-ark åt gången, medan pappersarket med sina vattenmärken rymde två 100-ark. Detta medförde en omfattande hanteringsprocedur med dubbelark, vilket innebar tidsförluster och hanteringsskador. Samtidigt upplevde man en ökad efterfrågan på frimärken. Detta ledde fram till beställning av en ny tryckpress från samma leverantör. Den nya pressen levererades 1896 och den tryckte båda arken i ett moment, samtidigt som hastigheten ökade. Med den nya pressen förbättrades alltså leveranskapaciteten och hanteringsskadorna minskade. Det kan tilläggas att båda maskintyperna hade plana tryckplåtar och en cylinder som under tryckningsprocessen roterade över plåten.

Maskintillverkat papper

Papperet levererades av Klippans Pappersbruk. Det var försett med vattenmärken i form av kungliga kronor – ett för varje frimärke, alltså 200 stycken på ett så kallat dubbelark. Papperet hade också texten KONGL POSTVERKET anbringad i alla marginaler – dvs. på totalt åtta ställen i dub-

belarket.

Papperet kom i ett sent skede att förorsaka varianter genom att man gick över till papper utan vattenmärken. Varianterna finns hos 20- och 25-öresvalörerna. Dessa trycktes nämligen på papper avsett för frimärkena med Gustaf V i medaljong och skulle alltså inte ha något vattenmärke alls. Dessa båda varianter kan dock ha avarter i form av förskjutet tryck, som då kan ge delar av marginalvattenmärket synliga på frimärkena.

Vältandad emission

Oscarsfrimärkena blev riktigt bra tandade av de två arktandningsaggregat som man använde, båda med måttet "13" – alltså 13 tänder per två centimeter. Dock uppstod s.k. förskjutna tandning i viss utsträckning, vilket främst berodde på problem med ojämn papperskrimpning när de fuktade arken torcade olika snabbt. Detta problem bemästrade man dock bättre med tiden.

Dessutom uppstod s.k. rufftandning, dvs. ojämn eller ofullständig tandning, under två perioder. Den första inträffade 1895-1896, då det uppstod ojämnheter på grund av några skadade tandningsnålar. Den andra inträffade omkring 1910. Då slarvade man genom att lägga in fler ark vid varje tandningsmoment än vad utrustningen förmådde perforera på ett korrekt sätt.

Ren felperforering förekom också, troligen som en följd av övning eller experiment. Resultatet i form av makulatur har ibland letat sig ut bland samlare. I viss utsträckning har också otandade frimärken hamnat i marknaden. Otandade frimärken har inte bara stämpels utan också använts på postgångna försändelser.

Avarternas uppkomst

En del svårigheter uppstod då man skulle sammanfoga delarna i ursprungsplåten, varvid ofta avtryck från "klichékantlinjer" eller "vaxlinjer" blev synliga på frimärkena. Man fick också snabbt plåtslitage och därigenom "bleka huvuden" på frimärkena. Plåtmateri-

elen överbelastades och då uppstod det s.k. utmattningssprickor på tryckplåtarna. Avtorkningstekniken var känslig och tryckplåten kunde då få repor som också kunde synas på frimärkena. Även hanteringen av materielen gav skador på plåtarna, som i sin tur gav upphov till punkter, fläckar och "figurer" på olika ställen på frimärkena. Av dessa olika orsaker uppstod avarter, det vill säga icke önskvärda fel i trycket, under längre eller kortare tid.

Det finns dock ingen anledning att klaga på dessa frimärkens kvalitet. Alla de skador som nu räknats upp bemästrade man i takt med att de visade sig och det är nog mer undantagsvis som korrespondenterna märkte av något. Felen på frimärkena var nämligen små och syntes nästan inte alls vid en snabb granskning.

Avarter i kataloger och handböcker

Postmuseum har två tidiga priskataloger i sitt bibliotek. Den ena är från Frimärkssamlarföreningen 1898 och den andra från Sveriges Filatelist-Förening 1901. Båda angav otandat frimärke och "omvänd vattenstämpel" som varianter, det förstnämnda på valörerna 5 och 10 öre.

Något senare, 1905, uppmärksammades omvända och förskjutna vattenmärken, liksom spegeltryck i den första egentliga handboken, Sveriges Frankotecken 1955-1905. Här nämndes också att otandade exemplar av 10-öresvalören cirkulerade. Man redovisade dessutom att förskjutna huvuden på 1-kronasvalören förekom i viss utsträckning.

Ett stycke in på 1910-talet tillsatte man i Sveriges Filatelist-Förening en kommitté med uppgift att undersöka förutsättningarna för ett specialiserat samlande av svenska frimärken. Resultatet blev en artikel över ämnesområdet av Karl Glas och Harry Wennberg i Sveriges Filatelist-Förenings handbok från 1915. I denna föreslogs specialiserat samlande av vad som då kallades "abnormiteter". Med detta uttryck menade man ett samlande som ligger nära det som dagens Oscarsspecialister ägnar sig åt. I katalogdelen av handboken anges fortfarande

Ett otandat 100-ark av 20 öre, typ 1.
Positionen anges med nr. 1 längst upp till vänster och 100 längst ner till höger.

An imperforated 100 sheet of 20 öre type 1 stamps.
Positions in the sheet are indicated with No. 1 at top left and No. 100 at bottom right.

endast två varianter, nämligen otandat frimärke samt "upp- och nedvänt" vattenmärke för alla valörer, det senare ibland också för olika nyanser.

År 1936 fyllde Sveriges Filatelist-Förening 50 år och manifesterade detta med en ny handbok. Utgivningen lär ha skett under kärva ekonomiska omständigheter, men man presterade trots detta omfattande beskrivningar av alla frimärksutgåvor fram till och med Bromma år 1936. Inom Oscarsavsnittet tog man upp klichékantlinjerna, även med foto, utöver vad som presenterats i tidigare handböcker.

Vid 60-årsjubileet gavs ännu en handbok ut. Denna, 1946 års handbok, innehöll dock inga nyheter när det gällde Oscarsfrimärkena.

Nästa frimärkshandbok kom 1964. Den blev en uppvisning i kunskande och resurser. Den ansvarige för Oscarsavsnittet, Hugo Olsson, redogjorde för allt förekommande, från provtryck till den färdiga produkten. Han tog därvid med åtskilligt fler varianter än föregångarna, t.ex. papperstjocklek, rufftandning, dubbeltandning, pappersveck, tonat tryck, blekt huvud och vattenmärke KPV. Dock nämnde han ingenting om de små, små detaljerna i marginalerna och frimärksbilderna – detta som några specialister i våra dagar så intensivt studerar.

Oscarshandboken

Under 1980-talet ville ledningen inom Sveriges Filatelist-Förbund (SFF) producera en handboksvolym per samlingsområde. Oscarsområdet hade förmånen att förfoga över en medlem med kompetens, tid och intresse för saken, Nils Falk. Denne fick som medförfattare intendenten vid Postmuseum, Robert Mattson, genuin Oscarskännare även han. Tillsammans skrev de en ny handbok som innehöll allt som tidigare publicerats på området och mycket mer därtill. Speciellt kan framhållas att Falk beskrev tryckpressen, dess funktion och betydelse ingående. Nils Falk hade redan fem år tidigare skrivit en artikel om denna press i *Posttrytaren* 1980.

När det gällde de nya typer av varianter, som man idag är särskilt intresserad av, redovisade den nya handboken helt kort att dessa skulle komma att ingå i en kommande varianthandbok, som man tydligen visste var på väg. Av en tillfällighet kom emellertid en av våra idag katalogiserade avarter ändå att både beskrivas och avbildas i denna nya handbok i samband med en beskrivning av torkdukarna och deras funktion. Det gällde den "diagonala reva" som också förekom i SFF-katalogen med bild och pris angivna i den upplaga som utkom 1979 och så länge denna katalog utgavs. Denna reva har vi anledning att återkomma till längre fram.

Svensk Filatelistisk Tidskrift

SFF utgav samtidigt med sina handböcker sitt medlemsorgan *Svensk Filatelistisk Tidskrift*. Innehållet i tidskriften dominerades av föreningsangelägenheter, men det är påfallande många filatelistiska inslag redan tidigt. Naturligt nog handlade dessa dock till en början mest om vapen- och ringtypsfrimärken, men ofta också om tjänstefrimärken. Det är främst två författare som var flitiga i början av 1900-talet, Hilmer Djurling och Karl Glas. Redan 1905 och 1906 skrev de om punkten före "F" i FRIMÄRKE och om skillnader i utformningen av siffran "2" och bokstaven "K" i FRIMÄRKE på 2 öre Ringtyp med posthorn. År 1910 hade Harry Wennberg en serie inlägg om otandade svenska frimärken. Oscarsfrimärkena var ju massvara redan under det första årtiondet, men de lyste med sin frånvaro i filatelistpressen både då och årtiondena efter, medan artiklarna om olika skador på äldre emissioner fortsatte.

Den första mer omfattande artikeln om Oscarsfrimärken dök inte upp förrän i januari 1947. Den handlade om häftestillverkningen från 1904 och är signerad Torsten Ingeloff. I samma nummer fanns också en privat annons om försäljning av ett Oscarsfrimärke med starkt förskjutet vattenmärke KPV.

I mitten av nästa årtionde skrev Erik

Baehrendtz om tandning och om utmattningssprickor och tog då exempel från O II-området. Det mest intressanta är hans observationer av utmattningssprickor i form av krackeleringar på tryckplåtar. Hans exempel är dock från Medaljongperioden men kunde lika gärna ha tagits från Oscarsperioden.

Vid denna tid återkom ämnet otandade Oscarsfrimärken i *SFT*'s spalter. Nu var det Nils Färnström och Sven Åkerstedt som höll i pennorna. Inte heller denna gång blev saken tillräckligt utredd. Påpassligt nog dök det också upp en annons från ett företag i Göteborg som hette Scando. Man ville sälja ett otandat 100-ark av 8-öresvalören helt eller i delar.

Oscarsrariteter utannonseras

År 1964 infördes en annons i *SFT* från frimärkshandlaren Imre Vajda. Han ville sälja tre stycken betydelsefulla O II-objekt: ett filtunderlag med tryck av 10 öre O II, ett 100-ark av plåten med huvuden till 1-kronasvalören (de trycktes i två moment med hjälp av två plåtar) och ett dubbelark (200 märken) med kontrollmärke posthorn, avsett för boktrycksmärkenas baksida, från 1886.

Sedan finns det inte något O II-anknutet i tidskriften på ett årtionde. 1975 utannonserades emellertid 5 öre brun och för detta fina objekt hade säljaren kostat på sig en omslagsannons i färg. Det var förmodligen inte denna raritet som var orsaken till att O II-samlandet blommade upp vid just denna tid, men faktum är att så skedde. Från och med detta år gick det inte årtionden mellan O II-artiklarna utan på sin höjd år och snart bara månader. Det främsta skälet till att intresset väcktes var säkert samlandet av ortsstämplat, som började just med Oscarsfrimärkena.

Den tidigare redaktören, Sten Thunvik, skrev 1976 flera artiklar om frimärksklubben "Oscarianerna" vars medlemmar bara blev fler och fler. Året därpå kom det ännu fler artiklar om det växande ortsstämpelsamlandet av Oscarsfrimärken.

I början av 1978 tog artikelskrivandet om

20 öre blå av typ I resp. typ II. Endast lodräta linjer i kungens nacke till höger om örat kännetecknar typ I. På typ II finns även vågräta linjer på grund av eftergravering.

20 öre blue stamps of type I and II respectively. Type I is distinguished by vertical lines only at the back of the King's neck to the right of his ear. Type II also has horizontal lines which were engraved later.

Oscar II fart igen, och nu handlade artiklarna om Oscar II-avarter. Allt möjligt togs upp: förskjutna vattenmärken, spegeltryck och "gröna prickar på 5-öresvalören". Den senare rubriken stod Nils Falk för och han skulle de närmaste åren återkomma tämligen ofta. Just år 1978 finner man Oscar II-rubriker i alla årets *SFT*-nummer!

20 öre blå – typ I och II

Robert Mattson upptäckte 1981 typskillnaderna på 20-öresvalören. Denna upptäckt innebar en stor inspirationskälla för O II-samlarna. Typfrågan har dessutom med denna artikels innehåll att göra. Både typ I och typ II är nämligen varianter – inte avarter, eftersom båda är avsiktligt tillkomna.

I slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet inspirerade Sveriges Filatelist-Förbund sina medlemmar att producera föredrag med illustrationer. Dessa föredrag lånades ut till klubbarna runt om i landet och flera av dem handlade om O II-frågor.

Nästa händelse som ytterligare höjde temperaturen på O II-området var upptäckten 1982 av provtrycket "profil höger" i blå färg. Det fick beteckningen "typ Fr". Upp-täckten gjordes av en svensk frimärkshand-lare som fann det i en hela världensamling i Paris.

Varianthandboken

Parallellt med arbetet kring den tidigare kommenterade Oscarhandboken arbetade Sten Sesö och Evert Norberg med en hand-bok som fick titeln "Varianthandbok O II K", förkortat VHB. Denna kom att kanalisera intresset för de smärre tryckskador på frimärkena som varit kända bland Oscarssam-lare i ungefär ett årtionde. Tidigare talade man om klichékantlinjer, skador på vatten-märken och liknande men VHB gick nu längre och redovisade punkter, streck och "figurer" överallt i marginaler och frimärks-bilder.

Evert Norberg konstruerade också en mätmetod för att mer exakt kunna bestä-ma läget för till exempel en avartspunkt. Han använde en mätsticka med frimärksbil-dens bottenlinjer som måttstock. Stickan och metoden beskrivs i Avartskompendiets avdelning o.4.

Varianthandboken har fått en uppföljare i tidskriften *Varianten*. Denna registrerar även O II-material, som sänds in från med-lemmarna i SFF:s riksförening Sveriges Vari-antsamlare.

Avartskompendiet

Tack vare Varianthandboken och *Varianten* registrerades de varianter som fanns bland samlare av Oscarsfrimärken. Ändå fattades det något, nämligen en lärobok om varian-ter och avarter. En sådan påbörjades av un-derstecknad i början på 2000-talet, så små-ningom med Leif Ledmyr som illustratör. Boken kom ut 2006 under namnet "Kom-pendium Oscar II koppartryck avarter".

I samband med studier på Postmuseum av 100-ark av Oscar II koppartryck har vissa särskilt intressanta ark från 1890-talet scan-nats av för att intresserade skall kunna be-

driva vidare studier. Dessa ark finns nu på DVD-skivor, som hösten 2007 överlämnas till Postmuseums bibliotek för studier bland O II-intresserade filatelister.

Datorer i filatelin

Kring senaste sekelskiftet har datorer kommit in i filatelin på ett mera påtagligt sätt. För avartsfilatelins vidkommande betyder detta att man kan komma vidare med vissa problem som inte tidigare gick att lösa med förstoringsglas och lupp. Det kan t.ex. gälla att avslöja en utmattningssprickas sträckning genom frimärksbilden. Man kan också göra inscanningar av frimärken som är lätta att studera utan att slita på originalen. Inte minst kan man lagra och hantera uppgifter i mängd om frimärkena.

På senare tid har också *Filatelisten* öppnat sina spalter för avartsfilatelin i stor utsträckning. Det har lett till insändare med synpunkter och insändarsvar. Många nya kontakter har knutits som en följd av de olika artiklarna.

En riktig höjdpunkt för oss Oscarsintres-serade kom under 2007 i form av utställningen "Märkliga nyförvärv till Postmuseum". Utställningen innehöll en stor sektion Oscarsmaterial och särskilt färgexperimen-ten på 1-kronasvalören gjorde starkt intryck. Utställningen fick en utförlig presentation i *Postryttaren* 2007.

Katalogiserade avarter

Dessa nyklassiker är åtta till antalet och återfinns på fyra valörer i koppartryckserien. De fanns i filatelisternas medvetande från 1970-talet och de började redovisas i SFF:s Speci-alkatalog 1979-80. Det rörde sig då om tre skador på 5-öresvalören och om "komma-tecknet" i nedre ramgravyren på 20-öresfri-märket. I upplagan från 1981-82 tillkom "äg-get" på 10-öresfrimärket. Året därpå, 1982-83, infördes "ringen i höger marginal" på 25-öresfrimärket. "Den diagonala revan" över 20-öresfrimärket presenterades 1984-85. Sist kom "strecket i vänster vimpel" på 5 öre grön, som lanserades i Facit-katalogen 1993.

De äldsta av dessa avarter har nu samlats och studerats av oss specialintresserade i närmare en mansålder. Samlandet av avarter på Oscarsfrimärken begränsas numera inte bara till O II-specialister utan har spritt sig till vanliga Sverige-samlare, som tycker att avarterna ger en extra dimension åt O II-samlandet. Katalogiseringen har i detta sammanhang sin särskilda betydelse.

Det felvända kommatecknet

Den första klassikern är "kommatecknet" i nedersta ramgravvyn långt ut till höger på 5 öre grön. Läget i 100-arket är position 13. Detta fel finns inte på Postmuseums 100-ark från 1891. Skadan som drabbat ursprungsplåten har uppstått senare. Det gör att den är avläsbar först på det 100-ark som har påskriften 1894 och viss tid därefter. Bland samlare finns denna avart dock på ett frimärke stämplat så tidigt som i november 1891.

Fortsättningen på historien om detta kommatecken lyder så här. Någon har störts så till den grad av felet att vederbörande krävt åtgärder! Denne någon har blivit åtlydd – inledningsvis till hälften genom att man 1902 retuscherade bort den del av kommatecknet som misspydde marginalen, medan delen i frimärksbilden fortfarande fick vara kvar.

Den slutliga bortretuscheringen gjordes 1905. Att man vidtagit åtgärder i detta område vid just denna tid finns det starka indier på. Framärket som är stämplat Östra Sallerup 4/9 1906 har höger ramgravvyr dubblerad nedtill. Men även området inom frimärksbilden är påtagligt förändrat och är sannolikt resultat av en retuschering. Dessvärre har de här aktuella frimärkena inga fler kännetecken än just kommatecknet. När detta skymms av poststämpeln kan vi inte med säkerhet påstå att frimärket har position 13.

Det skall också nämnas att det finns ännu ett "kommatecken" eller snarare en linje i samma område och med liknande utseende. Linjen finns strax till vänster om det katalogiserade kommatecknet. Det är

Avarten "kommatecknet",
i kombination med blekt huvud.

The variety "the Comma",
in combination with a pale head.

Avarten "kommatecknet", reducerad till hälften;
delen inom frimärksbilden finns kvar.

The variety "the Comma", reduced by half;
the part within the stamp design can still be seen.

Avarten "kommatecknet", slutgiltigt utplånad;
spår finns dock kvar i den korrigerade gravvyn.

The variety "the Comma", finally deleted;
however, traces remain in the amended engraving.

dock helt rakt och lodrätt, medan det katalogiserade lutar och är svagt böjt. Frimärket i fråga är ljusgrönt och stämpeln visar 189?, vilket kan vara allt mellan 1897 och 1899 då frimärkena med denna färgnyans kom ut. Detta är heller inget tillfälligt fel utan bör klassas som en avart. Inte heller denna linje är alltså något kommatecken utan just en linje och ingenting annat (ej avbildat).

Blixten i femman

Vi förflyttar oss nu till position nummer 40 i 100-arket. Denna har råkat ut för den skada som ger oss den välkända avarten "blixten i 5:an", en riktigt träffande benämning. Linjen på frimärket ser ut just som en blix. Den förefaller dock att vara en utmattningsspricka. Som sådan är den emellertid något märklig, eftersom utmattningssprickor brukar uppstå i tryckplåten och sedan försvinna vid nästa plåtbyte. Här finns felet kvar på frimärkena under åtminstone sju hela år 1892-1898 och det förefaller att vara en för lång livslängd för en tryckplåt till denna valör med så stor upplaga.

Felet finns inte med på Postmuseums 100-ark från 1891 men väl på 100-arket från 1894. En trolig förklaring är att ett vasst föremål har rispat ursprungsplåten. Blixten

har sedan avlägsnats i slutet av 1890-talet, varefter ursprungsplåten återigen börjat leverera korrekta tryckplåtar. Eventuellt kan borttagandet ha skett i två steg på samma sätt som i fallet med kommatecknet ovan. Därvid har endast den del av blixten som finns utanför "5" blivit kvar under viss tid. De närmare omständigheterna kring detta återstår dock att utforska.

Romben i övre marginalen

Nästa position på 5-öresfrimärket med en katalogiserad avart är nummer 59. Här finner vi i frimärkets övre marginal en romb som egentligen inte helt liknar en romb. Den har dock faktiskt en geometrisk form de gånger färgmängd och färgflödighet inte gör den till en nästan rund färgfläck. Av de exemplar jag sett har flera varit femhörningar med ett hörn riktat ner mot högra delen av "I" i SVERIGE. Romben finns på Postmuseums 100-ark från 1894 men inte på det från 1891. Hos samlare kända exemplar är poststämplade från mitten av 1892 till mitten av 1894 med koncentration till 1893.

Tre fynd är emellertid stämplade 1899 och 1900 och dessa har alltså gulgrön nyans. Man ställer sig då frågan om dessa sent stämplade fynd har samma skador som

Avarten "blixten i 5:an".

The variety "the Flash of Lightning in the 5".

Avarten "romben" i kombination med blekt huvud.

The variety "the Rhomb",
in combination with a pale head.

Avarten "romben", med den s.k. dubbelgångaren.

The variety "the Rhomb", with the so-called 'Doppelgänger'.

Avarten "jacket i vänster vimpel".

The variety "the Gash in the left hand Pennant".

ovan beskrivna frimärken? Svaret är nej. Romben på de gulgröna frimärkena finns högre upp än romben på de blågröna. Själva rombans utseende på de gulgröna frimärkena skiljer sig en aning från de blågrönas från 1891-1894. Vissa romber har faktiskt formen av en femhörning men annorlunda än dem på de blågröna. Femhörningen på de gulgröna frimärkena vänder en sida mot ramgravvren, inte ett hörn. I det senare fallet har vi alltså att göra med en s.k. dubbelgångare till romben.

Strecket i vänster vimpel

Detta fel på 5 öre Oscar har tidigare gått under benämningen "jacket i vimpeln" men fråga är om inte ett tredje namn vore mera berättigat: "avlånga fläcken i vänster vimpel". Strecket har nämligen en viss variation i bredd och en klar avsmalning mot ändarna. Färgen på fläcken är också blekare mot ändpunkterna. Dessa fläckar kan ha flera orsaker: vårdslös hantering av tryckmaterielen, färgstänk, plåtskador och de kan också vara tillfälliga eller återkommande.

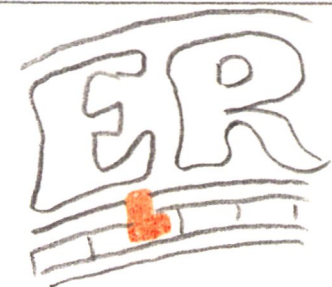
I det fall vi nu behandlar är felet återkommande och beror på en skadad tryckplåt. Det syns på frimärkena från åren 1892 och 1893. Denna avlånga fläck i vänster vimpel har en tydlig, men inte alltför stark lut-

ning. Den börjar nära området mellan vimpelflikarna under stapeln på "R" i ÖRE och slutar sedan aningen under ramgravvren, mitt under "Ö" i ÖRE.

Strecket återfinns inte på frimärkena i Postmuseums samling av 100-ark. Det finns vare sig på 1891 års eller 1894 års ark och vi vet därför inte arkpositionen. Inte heller finns det några andra förändringar i trycket som skulle kunna hjälpa till att avslöja läget i arket. Den korta tid som felet uppträdde visar tydligt att det rör sig om en skada i en tryckplåt och inte på ursprungsplåten. Strecket försvann vid ett tryckplåtsbyte under 1894.

Ägget i pärlbandet

Nu byter vi valör till 10 öre och konstaterar att denna valör med stor upplaga bara har en enda katalogiserad avart. I gengäld är den väl synlig. Det är pärla nummer 29 i pärlbandet på vänster sida nedifrån räknat som är förändrad. Pärlan finns under mellanrummet mellan "E" och "R" i SVERIGE. Denna del av frimärket är förändrad mer eller mindre i ungefär ett årtionde, från 1893 till 1903. Ägget har samma utseende på frimärken från åren 1899-1903, då det kan tolkas som ett litet ägg, placerat i en primitiv äggkopp. Toppen av ägget når då upp i den

Avarten "äget" i olika stadier. Various stages of the variety "the Egg".

Avarten "ägget" fullt utbildad.

The variety "the Egg" fully formed.

yttre och tjockare delen av pärlbandets yttre röda begränsningsfält och tangerar första "E" i SVERIGE. I de flesta av de fullt utbildade äggen finns en liten lodrät linje.

Den här avarten har inte gått att positionsbestämma. Postmuseums 100-ark från denna tid är inte studerade i tillräcklig omfattning. Dock upptäcktes nyligen att hos denna avart finns en gravyrrest, mer eller mindre tydlig, i nedre marginalen under högra stödbenet på "R" i vänstra ÖRE, åtminstone till och med 1902.

Det fullt utbildade ägget förekommer alltså under drygt tre år – från sent 1899 till tidigt 1903. Om man bara ser till den tiden skulle orsaken till felet kunna finnas i en tryckplåt. De gradvisa förändringarna komplicerar dock det hela och en period av tio år i drift klarar nog inte en plåt försävt det inte gäller en reservplåt som tas ur drift då och då. Frågan om orsaken till felet får därför tillsvidare lämnas obesvarad.

Kommatecknet i undre ramgravvren

Nästa valör med en katalogiserad avart är 20 öre blå, som uppvisar "kommatecken" nummer två i denna kavalkad. Detta kommatecken är lika felvänt som det på 5 öre grön. Inte nog med detta, även det här kommatecknet går över den nedre ramgravvren, men något mer till vänster än på 5-öresvalören. Kommatecknet finns under stapeln i "E" i högra ÖRE.

Inte heller detta fel kan ses på Postmuseums 100-ark från 1891 utan först på arket från 1894. Felet har alltså uppstått på ursprungsplåten under något av de tre första åren och det har funnits kvar åtminstone till oktober 1907, alltså tre år längre än 5-öringens kommatecken. Detta är rekord i livslängd bland de katalogiserade avarterna. Positionen i 100-arket är nummer 91.

En detalj, men en viktig sådan, är att detta kommatecken alltid är kombinerat med en punkt i övre marginalen över bokstaven "G" i SVERIGE. Den här punkten kan ibland ha en viss betydelse. Kommatecknet har visat sig kunna förändras från ett trycktillfälle till ett annat. Så är det med alla avarter i och för sig. Bland annat uppvisar ju denna valör antydan till suddigt tryck

Avarten "kommatecknet" i kombination med en liten punkt i den övre marginalen.

The variety "the Comma" in combination with a small dot in the top margin.

Avarten "kommatecknet" i suddig version,
i kombination med en liten punkt i
den övre marginalen.

A blurred version of the variety "the Comma",
in combination with a small dot in the top margin.

Avarten "kommatecknet" med en
utmattningsspricka längs nedre ramgravyren.

The variety "the Comma" with a fatigue crack
along the bottom frame engraving.

och då kan kommtecknet vara svårt att se.
Detta kan studeras på frimärket med post-
stämpeln Sala 13/3 1895. Punkten i övre mar-
ginalen finns då som en extra "kontroll-
punkt" – suddig förstås även den.

Frimärken med denna avart har under
sin kurseringstid drabbats av ännu ett fel.
Den skadade ursprungsplåten har under

lång tid använts för att ta fram flera tryck-
plåtar med detta fel. En av dessa tryckplåtar
har belastats så hårt och så länge att den fått
en kraftig utmattningsspricka som följt
nedre ramgravyren. Denna spricka har delat
kommatecknet i två delar, en del i frimärks-
bilden och en i marginalen. Detta kan
studeras på bilden av frimärket med
Uddeholmsstämpel från 1899. Tryckplåten
har använts åtminstone under tiden 1899 till
april 1901. Sprickan försvann troligen vid ett
byte av tryckplåt 1901 – men kommtecknet
fanns kvar på frimärken stämplade långt in
på år 1907.

Revan – sprickan – repan – rispan

Detta låter ju som ett kärt barn med många
namn. Det blev emellertid ett problembarn
i flera avseenden. Denna avart på 20 öre blå
kom in sent i katalogerna och togs bort ef-
ter bara några år. SFF:s Specialkatalog kalla-
de den för den "diagonala revan" och lika-
dant gjorde förstås Oscarshandboken – de
hade ju samma författare, Nils Falk. Facit
presenterade i flera år denna avart som en
"plåtspricka". Alla illustrerade den likadant,
som en spikrak linje. Varianthandboken
skulle ha kallat den plåtrepa om man tagit
in den. Avartskompendiet kommer att ta in

Avarten "diagonala revan".

The variety "the Diagonal Tear".

den i nästa upplaga och då kommer den att kallas för "rispa".

Att denna typ av avart bör särbehandlas beror på att det inte rör sig om en sådan rak linje som vi brukar kalla plåtrepor eller torkrepor. Linjen är krokig, med avbrott, ibland flerdubbel, suddig samt av varierande tjocklek. Därtill kommer att den både börjar och slutar vid ramgravyrerna och alltså oftast inte ens går ut i marginalerna. Den här avarten blev för svårhanterad för kataloggivarna och togs därför bort.

Ringen i högermarginalen

Den orange 25-öresvalören förekommer inte särskilt ofta i avartssammanhang. Den finns dock upptagen bland de åtta "klassikerna", som på sin tid katalogiserades av Nils Falk då han ansvarade för Oscarsavsnittet i SFF:s Sverigekatalog. Den riktigt glänser i sällskapet, inte bara med färgen utan också med sin originella ring i högermarginalen. Ringen är emellertid inte cirkelrund, utan något tillplattad och ganska kantig, åtminstone om man studerar ett 25-öresfrimärke som har rent tryck. Ganska ofta har denna valör dock en betydande suddighet i trycket och då blir intrycket ett helt annat och felet

Avarten "ringen i högermarginalen"
med ring även till vänster.

The variety "the Ring in the right hand Margin"
with a ring to the left also.

uppfattas som mycket mer likt en ring.

Det ovan redovisade är det vi hittills känt till om denna avart. Det finns dock när det gäller denna avart en ring till och detta är verkligen en cirkelrund ring – denna gång inte i marginalen utan i frimärksbilden. Ringen finns i vänster ornaments sluttande begränsningsplan mycket nära övre vänstra hörnet.

Tyvärr finns denna avart inte på det 100-ark som studerats i Postmuseums samlingar. Det lär förresten bara finnas ett enda existerande ark om vi bortser från arket från 1911 med frimärken utan vattenmärken. Vi kan därför inte ge någon positionsangivelse.

Vad händer nu?

Ovanstående är en redogörelse för utvecklingen under det gångna århundradet och för läget i dag. Hur kommer då framtiden att te sig? Samlandet och studierna av avarter på Oscarsfrimärkena fortsätter säkert. Man kan rent av förutsätta en viss ökning av intresset mot bakgrund av alla omständigheter som redovisats i denna artikel.

En återhållande faktor finns dock. Samlingsområdet som sådant anses vara svårt att visa på utställningar. Det pågår dock försök att komma tillrätta med denna nackdel. Det rör sig t.ex. om att ta fram uppförstorade, stiliserade teckningar, som föreställer hela eller delar av frimärksbilden. I dessa bör man både kunna montera frimärkena och rita in de olika felen för att förbättra förståelsen av det exponerade. Det borde kunna gå att få fram illustrationer av detta slag, som kan mångfaldigas till överkomliga priser, för användning både på utställningar och i album.

Avartssamlandet kan breddas på flera sätt. Det finns en tendens hos Sverigesamlare att inom respektive frimärksemission visa ett urval avarter. Denna del av samlandet skulle säkert stimuleras av en utökning av antalet katalogiserade avarter, kanske till det dubbla.

En annan trend bland specialisterna är att man fördjupar sig i olika delområden inom avartsfilatelin. Det är till exempel

känt att man försöker kartlägga torkrepor och klichékantlinjer. Försök har också gjorts att specialstudera utmattningssprickorna. Detta stöter dock på praktiska svårigheter, främst när det gäller studiematerial. Här har man heller inte någon hjälp av Postmuseums 100-ark. De är tagna ur frimärksproduk-

tionen så tidigt att några utmattningsskador inte hunnit uppstå. Ytterligare positionsbestämningar borde också kunna göras, dock inte helt och hållet. En stor del av klichéerna till frimärkena i de olika positionerna har inga skador och därför blir det luckor när man försöker återskapa ett frimärksark.

Samtliga valörer av Oscar II koppartryck i utsökta stämplade exemplar.

Superb cancelled specimens of all values of Oscar II copperplate recess stamps.

Källor och litteratur

Falk, Nils,

Lite nytt om gammalt koppartryck.
Postryttaren 1980.

Falk, Nils & Mattson, Robert,

Oscarsperiodens frimärken 1855-1911.
Filatelihandboken A:3.
Stockholm 1985.

Handbok öfver

Sveriges Frankotecken 1855-1915.
Stockholm 1915.

Handbok över

Sveriges Frankotecken 1855-1936.
Stockholm 1936.

Handbok över

Sveriges Frankotecken 1855-1946.
Stockholm 1946.

Handbok över

Sveriges Frankotecken 1855-1963.
Stockholm 1964.

Henryson, Bengt,

Det svenska frimärkshäftet 100 år.
Postryttaren 2004.

Lyrinder, Olle & Ledmyr, Leif,

Kompendium Oscar II koppartryck avarter.
Stockholm 2006.

Mattson, Robert,

Oscar II
– de första frimärkena i koppartryck.
Postryttaren 1979.

Prisförteckning öfver

Sveriges Postvärdetecken, 1.
Stockholm 1898.

Prisförteckning öfver

Sveriges Postvärdetecken.
Stockholm 1901.

Sesö, Sten & Norberg, Evert,

Varianthandboken Oscar II koppartryck.
Stockholm u.å.

Sverige katalogen 1986-87.

Lidingö 1986.

Svensk Filatelistisk Tidskrift.

1950, 1952, 1978, 1979, 1980, 1981, 1983 och 1989.

Sveriges Frankotecken 1855-1905.

Stockholm 1905.

Classical Varieties of Oscar II copperplate recess

Shortly after Oscar II's first appearance on a stamp in 1885, it was decided to change the printing method from letterpress to copperplate recess. However, the development period was quite long; the first stamps in the new series could not be issued in copperplate recess until 1891.

Manufacturing the Printing Plates

An original plate was manufactured for each stamp value. Using this, new printing plates were made as and when the plates in use became worn or severely damaged. Not a lot is known about how long the printing plates could be used before they had to be replaced. However, records seem to indicate that in 1895 nine printing plates were ordered for the 10 öre stamps. The average production of 10 öre stamps over the twenty year period in question was about 50 million stamps per year. The total issue amounted to just over 1.1 billion stamps, which is the largest issue ever for a Swedish stamp.

Printing the Stamps

The Oscar II stamps were produced in nine different values. The five values with the largest issues, 5, 10, 20, 30 and 50 öre, were issued as early as 1891. These were supplemented with 15 and 25 öre stamps late in 1896. It was not until 1900 that the 1 kr Ring type stamp was replaced by the 1 kr Oscar II. The last value to be issued was the 8 öre stamp in 1903, after promptings from seed companies who needed to send seed samples by post.

The stamps were printed in two Marinoni presses, manufactured in Paris. These

presses printed only a single 100 sheet at a time, whereas the paper sheet with its watermarks comprised two 100 sheets. This meant that the double sheet was subjected to a lot of handling, which led to time being lost and the sheet damaged. At the same time, the demand for stamps increased. This resulted in a further press being ordered from the same supplier. The new press was delivered in 1896; it printed the two 100 sheets at the same time, and the speed was increased. With the arrival of the new press, productivity improved and there was less damage to the sheets due to handling. It can be added that both types of press had flat printing plates and a cylinder that rotated across the plate during the printing process.

Machine-Produced Paper

The paper was supplied by Klippans Pappersbruk (Klippan's Paper Mill). It had watermarks in the form of royal crowns – one for each stamp, i.e. 200 crowns on a so-called double sheet. The paper also had watermarks with the text KONGL POSTVERKET (Royal Post Office) in the margins – i.e. the watermark appeared eight times on a double sheet.

Good Perforations

The perforations on the Oscar II stamps were quite good, having been made using the two harrow perforating devices available, both size "13" – i.e. 13 teeth per 2 cm. However, so-called displaced perforation occurred to a certain extent, mainly due to problems with uneven paper shrinkage when some of the damp sheets dried faster

than others, but this problem was overcome in time.

In addition, during two periods there were cases of so-called rough perforation, i.e. uneven or incomplete perforation. The first occurred 1895-1896, when there was unevenness due to some of the perforating pins being damaged. The second period occurred around 1910 and the problem then was that the operators tried to perforate more sheets at the same time than the equipment was capable of.

Origin of Varieties

Difficulties were experienced when joining together the various parts of the printing plates, and impressions of "printing block edges" or wax lines then often showed up on the stamps. In addition, the plates became worn quickly and this resulted in stamps with "pale heads". The plate components were sometimes overloaded and this led to so-called fatigue cracks. It was important that the plate was wiped clean correctly or so-called plate scratches could occur. Rough handling of the plate components could also cause damage, which in turn could result in dots, spots and "shapes" on the stamps. For these reasons, there were differences in the stamps, i.e. undesirable printing flaws, for longer or shorter periods of time.

The eight varieties found in Swedish stamp catalogues today are listed below. Further information is provided in the texts (also in English) accompanying the pictures in the Swedish language part of this article.

The Inverted Comma

The first classical error is the "comma" to the far right in the bottom frame engraving on the 5 öre green stamp. The position in the 100 sheet is No. 13. This flaw does not appear in the 100 sheet from 1891 in Post Museum's possession. The damage to the original plate occurred later. The flaw can therefore first be seen in the 100 sheet marked 1894, and for some time thereafter.

However, among collectors, this flaw is known to exist on a stamp postmarked as early as November 1891.

The Flash of Lightning in the Five

We now move to position No. 40 in the 100 sheet. This position has been damaged resulting in the well-known flaw "flash of lightning", a very apt name. The line on the stamps looks just like a flash of lightning. However, it would appear to be a fatigue crack though, as such, it is somewhat remarkable in that fatigue cracks usually appear in the printing plate and then disappear when the plate is next replaced. Here the flaw remains on the stamps for at least seven years 1892-1898 and this would appear to be too long a life for a printing plate for a stamp with such a large issue.

The Rhomb in the Top Margin

The next position of the 5 öre stamp with a catalogued flaw is No. 59. There we find, in the top margin of the stamp, a rhomb that does not entirely look like a rhomb. However, its shape is quite geometrical on those occasions when the amount and flow of ink do not make it look like an almost round blob of colour. Of the stamp copies I have seen, several have pentagons with one corner pointing to the right hand side of the "I" in SVERIGE. The rhomb appears in the sheet of stamps from 1894 in Post Museum's possession but not in the sheet from 1891. Collectors are known to have copies of stamps postmarked from the middle of 1892 until the middle of 1894, with the greatest concentration in 1893.

The Line in the Left Hand Pennant

This flaw in the 5 öre Oscar II stamp was earlier known as "the gash in the pennant" but the question is whether a third name would be more apt: "the oblong mark in the left-hand pennant" because the width of the line varies slightly and the line tapers off towards its ends. The colour of the mark is also paler at the ends. These marks can

have several causes: careless handling of the printing equipment, spots of colour and damaged plates; they can also be temporary or recurrent.

The Egg in the Row of Pearls

We now come to the 10 öre stamp and note that this stamp, with the largest issue, only has one catalogued flaw. However, this flaw is extremely noticeable. Counting from the bottom in the row of pearls to the left, it is pearl No. 29 that is flawed. The pearl is below the space between the “E” and “R” in SVERIGE. This part of the stamp was more or less flawed for about a decade, from 1893 until 1903. The egg looks the same on stamps from 1899-1903 when it can be likened to a small egg in a primitive egg cup. The top of the egg then reaches the outer and thicker part of the outer red field of the row of pearls and touches the first “E” in SVERIGE. There is a short vertical line in most of the fully formed eggs.

The Comma in the Bottom Frame Engraving

The next stamp with a catalogued flaw is 20 öre blue, where comma No. 2 in this cavalcade appears. This “comma” is just as much the wrong way round as that on the 5 öre green stamp. And what is more, this comma also crosses the bottom frame engraving, but somewhat further to the left than on the 5 öre stamp. The comma is below the stem of the “E” in ÖRE on the right hand side.

Tear – Crack – Scratch – Scrape

This variety of the 20 öre blue Oscar II stamp appeared late in the catalogues and was removed after only a few years. SFF's Special Catalogue referred to it as “the diagonal tear” and the Oscar Hand Book did the same – after all, they had the same author, Nils Falk. For several years, Facit referred to this flaw as a “plate crack”. Everybody illustrated it in the same way, as

an absolutely straight line. The Compendium of Varieties will include it in its new edition and it is then referred to as a “scrape”.

The reason why this type of flaw should be treated differently is that it is not the kind of straight line that we usually refer to as a plate scratch or cleaning scratch. The line is curved, with gaps, sometimes double or multiple, blurred as well as of varying thickness. In addition, it both starts and ends at the engraved frame and thus does not even reach the margins in most cases.

The Ring in the Right Hand Margin

The orange 25 öre value is not often mentioned in connection with flaws. However, it is listed among the eight “classical varieties” in SFF's Special Catalogue. It stands out among the other stamps, not only because of its colour but also because of the odd ring in the right hand margin. However, the ring is not round like a circle, but somewhat flattened and rather angular, at least on a cleanly printed stamp, but quite often the 25 öre stamp is extremely blurred and the impression is then totally different and the flaw looks much more like a ring.